पटोर्न्तर्भावितानुभेयक्रियावाचिना व्रतशब्देन कार्यसुपक्रम्य "नेत्येतोद्यन्तमादित्यम्" इति प्रजापतिव्रतसुक्तम् अत उपक्रमवशात्तत्र नञर्थलक्षणविरोधिशङ्कयक्रियावत्त्वाऽङ्गीकृता। एवमगौरसुरा अधर्म इत्यादीनामधात्वर्थयुक्तस्य नञः प्रतिषेधवाचित्वायोगात् अन्यविरुद्धलक्षणत्वम्। एतेभ्यः प्रजापतिव्रतादिभ्योऽन्यत्राभावस्यैव नञर्थता इत्यर्थः" रत्नप्रभा०।

नञः प्रसज्यप्रतिषेधाद्यर्थाभिधाने नियमविशेषकारणपूर्वकं सा०द० नञर्थो निर्णीतो यथा

"अशक्ता भवता नाथ! सुहृत्तमपि सा पुरा"। अत्राशक्तेत्यत्र नञः प्रसज्यप्रतिषेधार्थत्वमिति विधेयत्वमेवोचितम्। यदाहुः "अप्राधान्यं विधेर्यत्र प्रतिषेधे प्रधानता। प्रसज्यप्रतिषेधोऽसौ क्रियया सह यत्र नञ्"। तथा "नवजलधरः सन्नद्धोऽयं नदन्नभिनीधरः"। अत्रोदाहरणे तत्पुरुषसमासे गुणीभावे नञः पर्युदासतया निषेधस्य विधेयतानवगमः। यदाहुः। "प्रधानत्वं विधेर्यत्र प्रतिषेधेऽप्रधानता। पर्युदासः स विज्ञेयो यत्रोत्तरपदेन नञ्"। तेन "जुगोपात्मानमत्रस्तो भेजे धर्ममनातुरः। अन्वग्रुराद्दे सोऽर्थानसक्तः सुखमन्वभूत्"। अत्रात्रस्तादितामनूद्यात्मगोपनाद्येव विधेयमिति नञः पर्युदासतया गुणभावो युक्तः। नन्वत्राब्रह्मभोजी ब्राह्मणः, असूर्यम्पश्या राजदारा इत्यादिवत् अशक्तेत्यत्रापि प्रसज्यप्रतिषेधो भविष्यतीति चेन्न अत्रापि यदि भोजनादिरूपक्रियांशेन नञः सम्बन्धः स्यात्तदैव तत्र प्रसज्यप्रतिषेधत्वं वक्तुं शक्यं न च तथा, विशेषणतया प्रधानेन तद्भोजिनार्थेन कर्त्रंशेनैव नञः सम्बन्धात्। यदाहुः "ब्राह्मभोजनशीलो हि यतः कर्त्ता प्रतीयते। न तद्भोजनमात्रं तु कर्त्तरीनेविधानतः" इति। अशक्तेत्यत्र तु क्रिययैव सह सम्बन्ध इति दोष एव"।

अब्राह्मभोजीत्यादौ असमर्थसमासं वैयाकरणा मन्यन्ते "सुङ्नपुंसकस्य" पा०सूत्रे नपुंसकस्य नेत्यर्थस्य भाष्यादावुक्तत्वात् सामर्थ्याभावेऽपि समास इति हि तेषां राद्धान्तः

आचार्यिकनञर्थनिर्णयः शब्दशक्तिप्रकाशिकायां यथा "अतएवाघटः पट इत्यादावन्यस्य, असुरोदैत्य इत्यादौ विरोधिनः, अनिषुः शरः इत्यादौ सदृशस्य, अब्राह्मणो बार्हुषिक इत्यादावपकृष्टस्य, अनुदरसुदरन्तरुण्या इत्यादौ स्वल्पस्य बोधकेन नञ्निपातेन स्वार्थे प्रतियोगित्वादि सम्बन्धेनैव घटादेरनुभावनेऽपि तत्तत्तत्पुरुषे नाव्याप्तिः। पटस्याभाव इत्यर्थे प्रसज्यनञा अव्ययीभाव एव समासः प्रमाणं, तेनापटं वर्त्तते इत्याद्येव तत्र प्रयोगस्तत्पुरुषस्योत्तरपदलिङ्गकत्वनियमात् इति दृष्टाः। प्रसज्यनञाप्यपट इत्यादिस्तत्पुरुष एव साधुर्नाव्ययीभावः नञ्ततपुरुषविधेस्तदपवादकत्वात् अतएव वादिनामविवाद इत्यादिकः किरणावल्यादौ पुंसि प्रयोग इति तु पक्षधरमिश्राः"।

अत्रायं विशेषः प्रसज्यनञ्च तत्पुरुषः भावकृदन्तपदयोग एव न घटादिपदयोगे वादिनामविवाद इत्याद्युदाहरणेषु भावकृदन्तस्यैवोत्तरपदत्वादिति सम्प्रदायविदः।

नञर्थे तिङर्थान्वयश्च शब्दश० प्र० दर्शितो यथा "न च पचत्यपि चैत्रे नायं पचतीति प्रयोगः स्याद्वर्त्तमानायाः पाककर्तृतेरभावस्य समयान्तरावच्छेदेन चैत्रे सत्त्वादिति वाच्यं तत्र नञर्थ एव लडर्थवर्त्तमानत्वस्यान्वयेन वर्त्तमानकालावच्छेद्यस्य पाककर्तृत्वभावस्य चैत्रे बाधेन तदसम्भवात् गुरुमते न कलङ्कं भजयेदित्यादौ, अस्मन्मतेऽप्यतिरात्रे षोडशिनं न गृह्णाति इत्यादौ नञर्थेऽपि तिङर्थान्वयस्य व्युत्पन्नत्वात्। एतेन भाविदिने चैत्रो नापाक्षीदतीतदिने चैत्रो न पक्ष्यतीत्यपि स्याद्भाविदिनादौ चैत्रेऽतीतपाककर्तृत्वादेरभावसत्त्वादित्यपि समाहितं तत्राप्यतीतादिकालस्य नञर्थ एवान्वयेनातीतादिकालावच्छेद्यत्वविशिष्टस्य पाककर्तृत्वभावस्य भाव्यादिदिनावच्छेदेन चैत्रादावसत्त्वादेव तादृशप्रयोगात्। अतएव च निष्प्रत्यूहं न पक्ष्यतीत्यादौ निष्प्रत्यूहकर्मकभाविकर्तृतेरप्रसिद्धावपि न क्षतिः भविष्यत्कालावच्छेदेन तादृशकर्मकपाककर्तृतेरभावस्य तत्र बोध्यत्वादिति युक्तमुत्पश्यामः"। किलशब्दोत्तरत्वेऽस्यानुष्टार्थता किलशब्दस्योपक्रम्य "न नतु इत्येताभ्यां संप्रयुज्यतेऽनुष्टे न किलैवं ननु किलैवमिति" निरुक्तकारोक्तेः

नट घट धातुवत् सर्वं विशेषस्तु घटधातौ ३१९ पृ० द्रष्टव्यः। नट अवस्कन्दने (नटकृत्ये) णिचि नाटयति अनुकरोतीत्यर्थः "नवनगवनलेखाश्यामसध्याभिराभिः स्फटिककटकभूमीर्नाटयत्येष शैलः" माघः। [नटत् त न णत्वम्।

नट भ्रंशे त्विषि चु० उभ० अक० सेट्। नाटयति ते अनीनटत्

नटं पुंस्त्री नम—उणा०डट—नट—अच् वा। १शैलूषे स्त्रियां गौरा० ङीष्। "नटी विदूषको वापि पारिपार्श्विक एव वा" सा०द०। २नलीनामगन्धद्रव्ये स्त्री ङीष्।